

DE PIJPENOVEN TE WEERT

Een kleipijpenindustrie in de 19e eeuw.

Startpunt Westerwald.

Vanaf het begin van de 18e eeuw ontwikkelde zich in het Westerwald een belangrijk centrum van de kleipijpenindustrie. De aanwezigheid van een goede soort pijpjarige, waarvan ook pottenbakkers gebruik maakten, vormde de basis voor deze industrie. Vooral bij Höhr-Grenzhausen, nabij Koblenz op de rechter Rijn-oever, nam de kleipijpenindustrie een grote omvang aan.

Behalve de aanwezigheid van goede grondstof en vakkennis, speelde ook de Rijn een rol als uitstekende transportroute tussen diverse handelscentra.

Bij de vrede van Luneville in 1801 kwam de linker Rijn-oever onder Franse heerschappij, waardoor een belangrijk afzetgebied voor de kleipijpenindustrie verloren ging. Ook het Continentale Stelsel, waarmee Napoleon de handel met Engeland wilde voorkomen, maakte de bestaansgrond van veel kleipijpenmakers onzeker.

Deze economische terugslag had tot gevolg dat een aantal pijpenmakersfamilies vertrokken om elders te pogen een nieuw bestaan op te bouwen.

De eerste groep 'emigranten' vestigde zich in of bij steden waarmee zij reeds handelsbetrekkingen hadden onderhouden en die gelegen waren aan waterwegen waarover de benodigde pijpjarige kon worden aangevoerd.

De tweede groep die het Westerwald verliet vestigde zich in de Maassteden, o.a. Venlo, Maaseik en Stevensweert.

Het ingebruik nemen van de Zuid-Willemsvaart bevorderde het ontstaan van pijpenfabrieken o.a. in Bree, Luik, Weert en Maastricht, door de derde groep die het Westerwald vaarwel zei.

De pijpenoven te Weert.

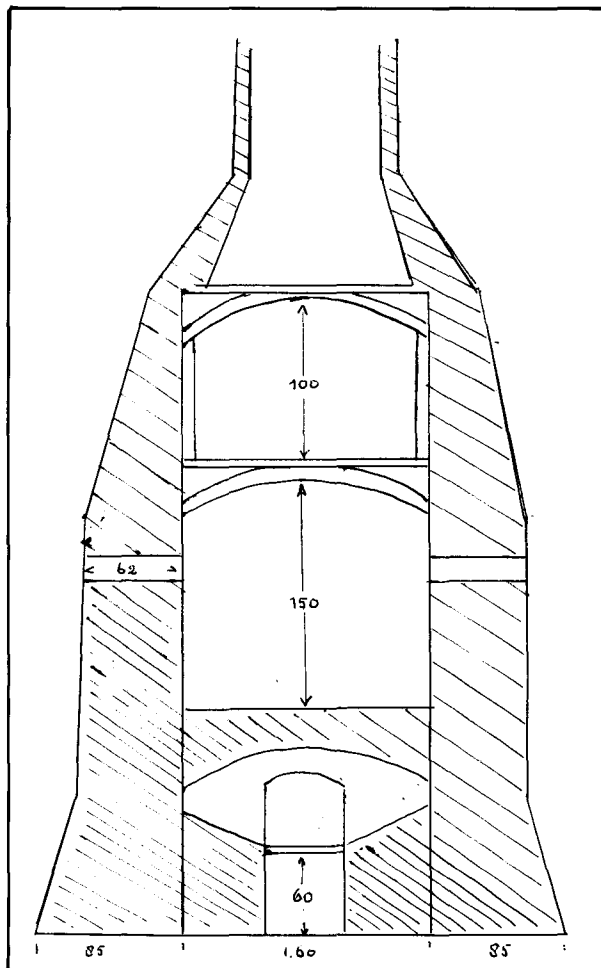
Uit het huwelijk van J.M. Trumen en A.M. Knoedgen, ook Knödgen geschreven, beide afkomstig uit pijpenmakersfamilies in Höhr, wordt daar in 1817 Jacob Trumm geboren. Ook hij gaat zich in het vak bekwamen en leert dit bij het familielid Jac. Knoedgen in Luik. Vandaar gaat hij naar Maastricht en in 1853 naar Bree, met zijn neef Jean Knoedgen.

In 1855 verhuist Jacob Trumm naar Weert en met steun van zijn neef Jean Knoedgen probeert hij daar een pijpenfabriek tot stand te brengen. De vergunning

voor het oprichten van een pijpenbakkerij wordt in 1856 door een beschikking van Gedeputeerde Staten verkregen. In dat zelfde jaar krijgt Jacob van zijn ouders uit Höhr toestemming om te trouwen met Maria Ida Bergmans uit Bree.

De start van gezin en pijpenfabriek kunnen beginnen.

De pijpenoven wordt gebouwd buiten de stad op een terrein dicht bij de Zuid-Willemsvaart en de weg naar Laar.

Ontwerp oven, niet uitgevoerd.
Archief Trumm Bergmans.

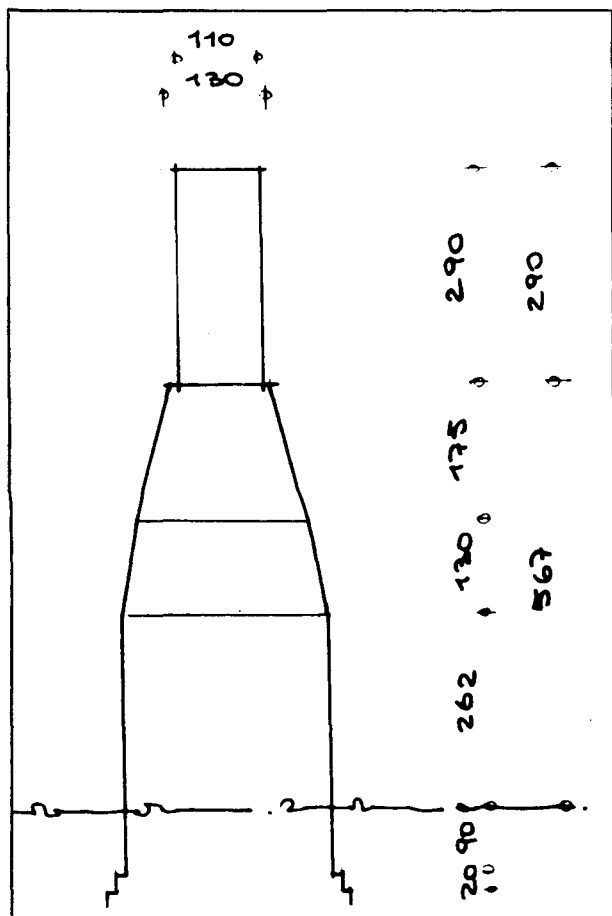

Blik vanaf de zuidzijde van de Zuid-Willemsvaart. Links de oven, rechts huis Bergmans, even verder de weg naar Laar.

Een tekening uit het archief van de familie Bergmans geeft aan hoe een pijpenoven eruit ziet. De constructie te Weert wijkt enigzins af van deze tekening. De zijwanden lopen loodrecht tot halverwege de tweede bakruimte. Daarna loopt de buitenwand schuin naar de basis van de ronde schoorsteen.

Het ovencomplex is opgetrokken in baksteen in een vierkant met zijden van 2,75 m. Om uitzetting door de hitte op te vangen zijn zware muurankers aangebracht. De stookruimte bevindt zich grotendeels onder het maaiveld en is toegankelijk door een kleine deur aan de zuidzijde, beschermd door een schuin pannendak. Bij de deur is een schuin aflopende sleuf aangebracht waarlangs de brandstof kan worden ingebracht. De oven werd gestookt met takkenbossen en turf die afkomstig was uit de nabijgelegen Peel.

Boven het maaiveld is de totale hoogte 8,57 m. Het rechtopgaande deel meet 2,62 m. Het flauw hellende stuk is 1,30 m. lang, het meer hellende meet 1,75 m. De schoorsteen is 2,90 m. hoog.

Pijpenoven Weert. Schaal 1:100

De kortstelige pijpen, die klaar waren voor het bakproces, werden in ronde chamotte potten gestouwd, met de koppen naar beneden. In deze potten werden ze over de drie boven elkaar gelegen bakruimten verdeeld. De bodem van de bakruimten bevatte een aantal sleuven met rechthoekige openingen, waardoor de hitte zich over de drie bakruimten kon verdelen.

De onderste bakruimte kon worden beladen door een vulgat aan de noordzijde.

Foto van de ovenvloer met sleuven.

De tweede bakruimte kon worden bereikt via een (nu verdwenen) stenen trap aan de oostzijde, waar ook het vulgat was. Met een ladder bereikte men het daarboven gelegen vulgat voor de derde bakruimte. De potten met pijpen voor de onderste bakruimte, die de grootste inhoud had, werden omhoog gehesen met behulp van een takel, die aan een uitstekende haak aan de noordzijde werd opgehangen.

De vulgaten werden met baksteen dichtgezet. Hierin werd een controle-opening gelaten, waarin de Segerkegels werden geplaatst. Dit zijn driekante pyramiden van speciale klei met een verschillend smeltpunt. Door de hitte krulden de kegels om. Door een micaplaatje kon de stand van de kegels worden gecontroleerd en daarmee de bereikte temperatuur per bakruimte.

De oven was twee dagen onder vuur. Het bakproces, tussen 950 en 1100° kon worden geregeld door een schuif in de schoorsteen.

Pijpenmal. Foto museum Tiendschuur Weert.

De oven is in gebruik gebleven tot rond 1920 en hij is de enigste op dat gebied in ons land die bewaard gebleven is. De stenen trap aan de oostzijde is verdwenen, evenals het afdak boven de stookdeur aan de zuidzijde.

Tijdens de gebruiksperiode zijn diverse reparaties en renovaties uitgevoerd.

De bedoeling is dit unieke stuk industriële archeologie te verplaatsen naar het terrein van het museum de Tiendschuur. In dit museum zijn een aantal gereedschappen van het vormen van de kleipijpen tentoongesteld, o.a. de ijzeren en koperen vormen waarin de pijpen in het model werden geperst en andere hulpmiddelen voor het vele handwerk dat aan het maken van een pijp voorafging. Voor deze werkzaamheden bevond zich bij de oven een pijpenmakerij.

De pijpen werden vervaardigd uit de witte pijpaaarde, ook wel Rijnklei genoemd, die aangevoerd werd uit de eigen groeven in het Westerveld.

In een latere periode werd deze pijpaaarde ook ondergronds gewonnen, door middel van schachtjes en galerijen. In het museum te Langerwehe is deze ondergrondse winning duidelijk in beeld gebracht. Ook in het gebied van Andenne en Condroz in de Ardennen vond ondergrondse winning van 'la terre plastique' plaats.

In de nadagen van Jacob Trumm wordt het bedrijf voortgezet door schoonzoon Henricus Ludovicus Bergmans en zijn echtgenote Anna Maria Trumm. Zo ontstaat de Limburgsche Aardenpijpenfabriek Trumm & Bergmans, die ook overging tot het vervaardigen van houtenpijpen en daarmee de ontwikkelingen in rookgewoonten volgde. (1880)

Dat het om een aanzienlijke produktie gaat, blijkt uit de volgende cijfers.

1871 jaarproduktie 500.000 pijpen.

1880 jaarproduktie 805.925 pijpen.

Het assortiment pijpen bedroeg meer dan 250 soorten, waarin ook exemplaren van andere fabrieken voorkwamen.

In 1910 werd een kleine stoommachine in werking gesteld voor het aandrijven van de kleimolen. Sindsdien voert de firma als briefhoofd:

Trumm & Bergmans

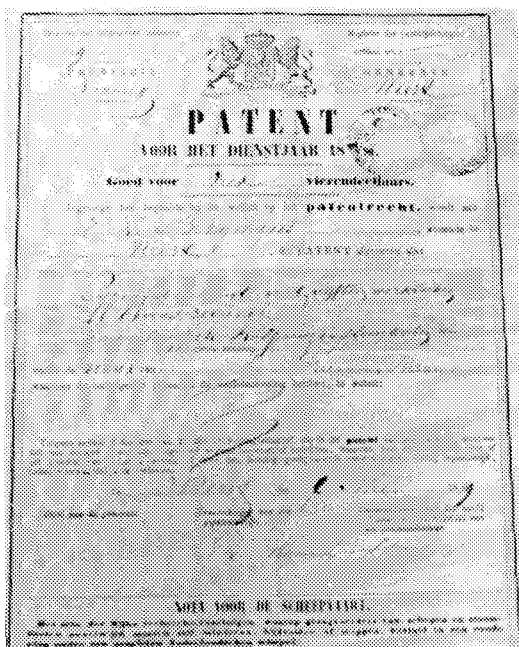
Stoomfabriek van Aardenpijpen en oven vloertegels.

In 1913 vindt een vorm van modernisering plaats. Een nieuwe gasmotor van 4 PK levert de aandrijving voor de Kollermolen, waarin de pijpaaarde wordt fijn-gemalen, en de mengmachine. Deze installaties worden ondergebracht in een nieuw werklokaal.

Het jaar 1912 telt twaalf knechten. In dat jaar overlijdt dhr. Bergmans en zet zijn vrouw het bedrijf voort met de zoon Henricus Antonius. Een zoon van deze laatste, Jac Bergmans, laat in 1949 een nieuwe ruimte bouwen die geheel is ingericht voor het fabriceren van houten pijpen.

In 1972 sluit het bedrijf voorgoed zijn poorten.

J.P.A.M. Engelen Sittard.

Patent voor het dienstjaar 1889.
Foto museum Tiendschuur Weert.

Uit bovenstaand patent blijkt dat in 1889 vijftien arbeiders in dienst waren, tevens reizende. Hiermee is bedoeld de vertegenwoordiger die met een monstrekoffer met pijpen de klanten bezocht.

ARCHEOLOGIE IN LIMBURG

Pijpenoven te Weert. Zuidzijde.
Stookgat en restanten van de ondersteuning van het afdak.

Literatuur.

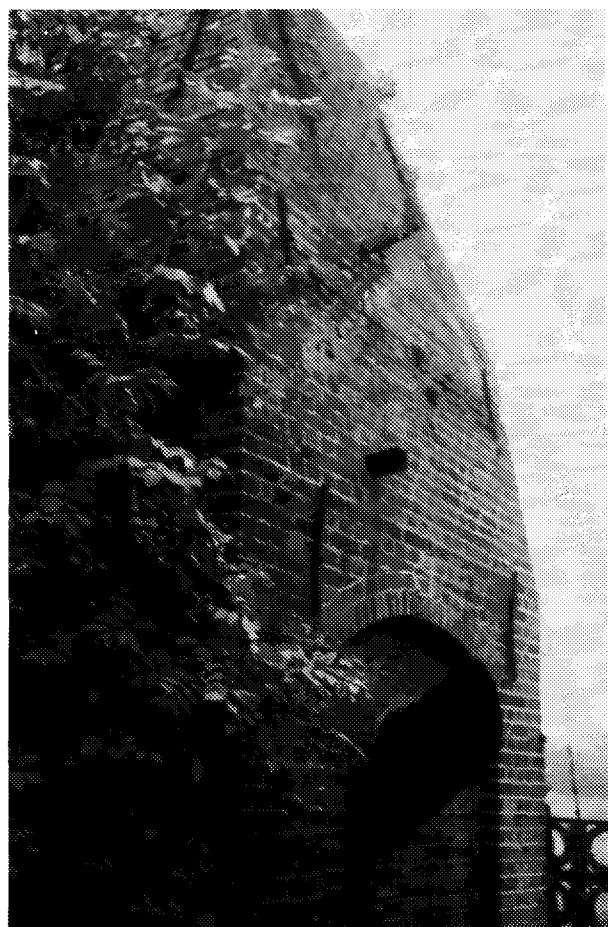
J.P.A.M. Engelen: Monografie over afstammelingen van Westervaldse Pijpenmakers in beide Limburgen en Pijpenfabriek Trumm-Bergmans te Weert.

Uitgave Pijpelogische Kring Nederland 1985.

J. Dernencourt: L'extraction de la terre plastique dans le Condroz, in: Extrait des enquêtes des Musees de la vie Wallonne. Tome 14. Blz. 74-104.

Oostzijde van de pijpenoven Weert met de vulopeningen van de 2e en 3e bakruimte.
Noordzijde met takelhaak.

Noordzijde met dichtgemetselde vulopening.

Schoorsteen, met noord- en westzijde.